

hın adının yazıldığı 974 (1566) tarihli paralar kesilmiştir. Tilimsân şehrindeki Zenâte-Messâji Hac Havaalanı uluslar arası uçuşlara açık olup önde gelen havaalanlarından biridir. Üzüm bağları ve zeytin ağaçları ile çevrilen Tilimsân dericilik, halıcılık ve dokumacılık ürünleriyle meşhurdur. Günümüzde aynı adı taşıyan idarî birimin merkezi olan Tilimsân şehrinin nüfusu 1987'de 110.242, 1998'de 120.155 ve 2010 yılında 122.122 idi. Şehir 2011 yılında İslâm Kültür Başkenti seçilmiş ve bu amaçla pek çok faaliyet düzenlenmesi planlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 51-52; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-Muğrib*, I, 21-22; İbn Ebû Zer', *el-Enisü'l-muğrib*, Rabat 1972, bk. İndeks; İbn Haldûn, *el-İber*, tür.yer.; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, V, 144-146; Hasan el-Vezzân, *Vaşfû İfrîkiyye*, II, 7-10; Selâvî, *el-İstikşâ*, I, 80 vd.; ayrıca bk. İndeks; Aziz Samih İter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936-37, I-II, tür.yer.; Ch. A. Julien, *Histoire de l'Afrique du nord. Des origines à 1830*, Paris 1966, s. 156-161; Abdurrahman b. Muhammed el-Cilâlî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-âm*, Beyrut 1400/1980, I, 151, 155, 183, 185; II, 8, 17, 106-107, 109, 185 vd.; I. Hrbek, "La désignation de l'unité politique du Maghreb", *Histoire générale de l'Afrique*, Paris 1983, IV, 101-139; Hamdan Khodja, *Le Miroir*, Paris 1985, s. 81-83; Roger le Tourneau, *Fès avant le protectorat*, Rabat 1987, tür.yer.; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Mağrib ve hadâretüh*, Beyrut 1412/1992, I, 209-223; J. Ganiage, *Histoire contemporaine du maghreb*, Paris 1994, s. 258-260; Mouloud Gaid, *Türkler İdaresinde Cezayir* (trc. Faik Melek), Ankara 1996, s. 23; N. Kubisch, "Le Maghreb: du Maroc à la Tunisie: Architecture", *l'Islam: arts et civilisations* (ed. Markus Hattstein – Peter Delius, trc. Anne-Brit Piper), Cologne 2008, s. 314-321; Charles-Robert Ageron, "Les migrations des musulmans algériens et l'exode de Tlemcen (1830-1911)", *Annales: Economies, sociétés, civilisations*, XXII/5, Paris 1967, s. 1047-1066; J. Berque, "Les capitales de l'Islam méditerranéen vues par Ibn Khaldoun et les deux Maqarrî", *Aisl*, VIII (1969), s. 71-79; R. I. Lawless, "Tlemcen, Capital City of the Abd al-Wâdids: A Study of the Functions of a Medieval Islamic City", *IQ*, XVIII/1-2 (1974), s. 14-20; Semîre er-Revâf, "Medinetü Tilimsân 'ale'n-nukûdî'l-ʿArabiyye", *el-Meskûkât*, sy. 12-13, Bağdad 1981-82, s. 159-169; Alfred Bel, "Tlemsen", *IA*, XII/1, s. 393-398; a.mlf. – [M. Yalaoui], "Tilimsân", *EP* (Fr.), X, 534-535; Necde Hamâş, "Tilimsân", *el-Meusûʿatü'l-ʿArabiyye*, Dimaşk 2002, VI, 829-831.

AHMET KAVAS

TİLİMSÂN ULUCAMİİ

475 (1082) yılında inşa edilmeye başlanan, XIII. yüzyılda yapılan ilâvelerle son şeklini alan, Murâbitlar ve Muvahhidler dönemine ait cami (bk. MAĞRİB [Sanat]).

Meşver
Mescidi –
Tilimsân /
Cezayir

TİLİMSÂNÎ, Affüddin

(عفيف الدين التلمساني)

Ebü'r-Rebî' Affüddîn Süleymân b. Şemsiddin Alî b. Abdillâh el-Kûmî et-Tilimsânî (ö. 690/1291)

Ekberîyye mektebine mensup sûfi müellif.

610'da (1213) Cezayir'in Tilimsân şehrinde doğdu. Aslen Berberî olup Tilimsân'ın batı kesiminde yerleşmiş bulunan Kûme kabilesinin Benî Âbid kolundandır. Bazı kaynaklarda yer alan, Kûmî nisbesinin Kûfî şeklinde okunup Kûfe doğumlu olduğuna, 613 (1216) veya 616'da (1219) dünyaya geldiğine, babasının Kûfe'den Tilimsân şehrine göç ettiğine dair bilgiler doğru değildir (Ömer Mûsâ Bâşâ, s. 200-201). Tilimsân'da bir süre tasavvufî çevrelere devam ettikten sonra müvşid aramak için ülkesinden ayrıldı. Anadolu'ya gittiğinde Konya'da Sadreddin Konevî'nin ders halkasına dahil oldu. Konya'da kırk defa halvete girdi (Safedî, XV, 408); ancak Zehbî bu rivayeti abartılı bulmaktadır (*Târîhu'l-İslâm*, s. 407). Konevî'nin 643 (1245-1246) yılında Şam'dan ikinci defa Mısır'a gittiği seyahate katıldı. Kahire'de Şeyhüşşüyûh Şemseddin el-Eykî'nin sahibi olduğu Saîdü's-süadâ (Salâhiyye) Hankahı'nda Eykî'nin de hocası olan Sadreddin Konevî ile birlikte kaldı (Kütübî, II, 73). Konevî'nin diğer talebesi Saîdüddin el-Fergânî ile beraber hocalarının İbnü'l-Fârız'ın *el-Kaşîdetü't-tâ'îyye*'sini Farsça olarak şerhettiği derslerini takip etti. Muhammed Abdür-raûf el-Münâvî, Tilimsânî'nin Kahire'de Konevî ile birlikte anne tarafından dedesi olan İbn Seb'in ile tanıştığını rivayet

eder. İbn Seb'in, kendisine yöneltilen bir soru üzerine Konevî'nin tevhid ilminde muhakkik sûfilardan sayıldığını, Aff et-Tilimsânî denilen gencin ise bu hususta Konevî'den daha mahir olduğunu söylemiştir (İbnü'l-İmâd, V, 412; M. Abdür-raûf el-Münâvî, II, 89).

Tilimsânî, Kahire'den ailesiyle birlikte ayrıldıktan sonra 665-670 (1267-1271) yılları arasında Şam'a gidip Kâsiyûn dağı eteklerindeki Sâlihiyye'de ikamet etmeye başladı. Kaldığı mahalle günümüzde Aff diye anılmaktadır. Memlûk Sultanı Kalavun zamanında hazine vergilerinin toplanmasından sorumlu bir göreve tayin edildi. Bir yandan da tasavvufî faaliyetlerine devam etti. Ömrünün sonuna kadar hazine darlık görevinde bulunan Tilimsânî 5 Receb 690'da (4 Temmuz 1291) Dimaşk'ta vefat etti ve Sûfiye Kabristanı'na defnedildi. Öldüğü gün kendisini ziyaret gelip halini soran Şeyh Burhânedin el-Kütübî'ye, "İyiyim; Allah'ı bilen kimse O'ndan nasıl korkar? Ben de Allah'ı bildiğimden beri O'ndan korkmadım. Allah'a kavuştuğumdan dolayı mutluyum" şeklinde karşılık verdiği belirtilmektedir (İbnü'l-İmâd, V, 412). Kendisi gibi şair olan, Şâbbüzzarîf İakabiyla meşhur Şemseddin Muhammed adlı tek oğlunun Saîdü's-süadâ Hankahı'nda ikamet ettiği sırada 661'de (1263) doğduğu, 688'de (1289) babasıyla birlikte gittiği Dimaşk'ta vefat edip Sûfiye Kabristanı'na defnedildiği rivayet edilmektedir (Ömer Ferruh, III, 656; Şâbbüzzarîf et-Tilimsânî, neşredenin girişi, s. 6). Kısa bir süre önce de kardeşini kaybeden ve arkasından tek oğlunun ölümüyle sarsılan Affüddin her ikisi için acı dolu bir mersiye yazmıştır (*Divân*, s. 17). Şâbbüzzarîf'in şiirlerinin babasının şiirlerinden daha güzel olduğu söylenmektedir.

TİLİMSÂNÎ, Affüddin

Affüddin et-Tilimsânî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Konevî gibi bir olan varlığın Hak'tan, var olduğu zannedilen bütün varlıkların ise Hakk'ın mutlak varlığının görünümünden ibaret bulunduğunu savunan vahdet-i vücûd anlayışına bağlı muhakkik bir sûfidir. Bu anlayışı özellikle şiirlerinde doğrudan ifade etmiş ve Hak ile âlem arasında her türden ayırma işaretten kaçınan sözlere sıkça başvurmuştur. Tilimsânî, sadece Hakk'ın vahdâniyyetinden konuşan kimsenin tahkik makamında bulunduğunu, bu kimsenin âlemde Hakk'ın varlığından, gücünden, kudretinden, iradesinden, ilminden başka bir şey müşahede etmediğini söyler.

Zehebî ve Takıyyüddin İbn Teymiyye, düşüncelerinin ittihâd ve hulûl içerdiği iddiasıyla Tilimsânî'yi zındıklıkla itham etmiştir. Bir rivayete göre kendisine, “Nusayrî misin?” diye sorulduğunda, “Nusayrî benden bir parçadır” diye cevap verdiği için dinden sapanlar zümresinden sayılmıştır (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 406). Abdurrahman-ı Câmî bu cevabın cem' makamında verildiğini, “İyi kötü her şey dervişin cüzüdür” sözünün de işaret ettiği gibi bu makam sahibinin varlığın bütün parçalarını kendisinin kısımları ve tafsili olarak müşahede ettiğini, Tilimsânî'nin, “Her hakikatin tavrında benim bir yolum var / Her mertebede ve zevkte bir yol tutarım / Çevremdeki felekler benimle döner / Felekleri kuşatan daireler benimle hareket eder” beyitlerinin de bu makamda dile geldiğini belirtir. Çağdaşı olan İbn Teymiyye, Tilimsânî'yi İbnü'l-Arabî, İbn Seb'în, İbnü'l-Fâriz ve Abdullah el-Belyânî ile birlikte Cehmîyye fırkasından kabul eder. İbn Teymiyye'ye göre Tilimsânî ittihâd ve hulûlde aşırıya gitmiş, İbnü'l-Arabî gibi vücûd ile sübûtu, Sadreddin Konevî gibi mutlak ile muayyeni birbirinden ayırmamış, her açıdan mâsivâyı nefyetmiş, perdeli kimsenin âlemi göreceğini, perde kalktıktan sonra âlemin ortadan kalkacağını, dolayısıyla şeriatin yasaklarının düşeceğini savunmuştur. Tilimsânî'nin Nifferî'nin *el-Mevâkıf*'ine yazdığı şerhteki “abdâniyyet” mevkîfina dair görüşleri, eserlerine dayanmadan bazı rivayetlerden hareketle onu itham eden İbn Teymiyye'ye bir tür cevap mahiyetindedir. Tilimsânî'ye göre Allah'a kulluk makamı (abdullah) sülûkte ulaşılacak son mertebedir. Bu mertebeye varan sâlik bütün sıfat mertebelerini aşar ve Hakk'ın zâtını müşahede eden zât evliyasından olur. Mâsivâ ile sıfatlanmayı aşan kimse varlık-

ta sadece Allah'ı görür (*Şerhu Mevâkıf*'i-n-Nifferî, s. 466-467).

Tilimsânî, Kahire'den Şam'a gittiğinde sûfî zümreleri arasında büyük itibar görmüş, onunla birlikte Safed, Beytülmakdis, Aclûn ve Şam'ın diğer bölgelerinde vahdet-i vücûd anlayışı yaygınlık kazanmıştır. İbn Ebü'l-İsba' kendisinden dil ve edebiyat dersleri almıştır. Burada onun tasavvuf anlayışını benimseyen bir grup oluşmuş, önderliğini Mahmûd b. Tay el-Aclûnî'nin yaptığı bu grubun üyeleri Tilimsânî'nin divanını ezberlemeyi âdet edinmiştir. Safed'deki müntesiplerinde bazı sapkın davranışlar görülmüş, ancak bunlar daha sonra terk edilmiştir. Tilimsânî'nin görüşleri kendisinden çok sonra da sürdürülmüştür. Hâtim b. Ahmed el-Ehdel el-Yemenî (ö. 1013/1604) *Kitâbât 'alâ Divânî'l-'Affî et-Tilimsânî* adlı eseriyle onun takipçileri arasındadır (a.g.e., neşredenin girişi, s. 31). Ömer Mûsâ Bâşâ, *el-'Affî et-Tilimsânî: Şâ'irü'l-vahdeti'l-muflaka* adıyla hakkında bir monografik çalışma yayımlamıştır (Dimaşk 1982). Tilimsânî'nin hıristiyan dünyasında bazı ruhbanlar üzerinde de etkisi olduğundan bahsedilmektedir.

Eserleri. 1. *Şerhu Menâzili's-sâ'irin* (nşr. Abdülhafız Mansûr, I-II, Tunus 1989). Hâce Abdullah-ı Herevî'nin tasavvuf makamlarına dair eserinin şerhidir. Bu eserin ilk şârihlerinden olan Tilimsânî kitapta âyetlerin yanı sıra elli kadar hadise yer vermiş, Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Şiblî, Gazzâlî, Kuşeyrî, Nifferî gibi sûfilerin görüşlerinden faydalanmıştır. Şerhin talebelerine okuttuğu *Menâzil* dersleri sırasında meydana geldiği söylenebilir. 2. *Şerhu Mevâkıf*'i-n-Nifferî (nşr. Cemâl el-Merzûkî, Kahire 2000; nşr. Âsım İbrâhîm el-Keyyâlî, Beyrut 2007). Muhammed b. Abdülcebbar en-Nifferî'nin yetmiş yedi bölümden oluşan, tasavvufî remizlerle yüklü kitabına yapılan ilk şerhtir. 3. *Divân*. Tilimsânî'nin ilâhî muhabbet ve vahdet-i vücûda dair şiirlerinin toplandığı eser İbnü'l-Fâriz'ın divanıyla birlikte en çok okunan divanlardandır. İlk baskıları Kahire (1281, 1287, 1308) ve Beyrut'ta (1885) yapılmıştır. Yûsuf Zeydân divanın birinci kısmını bir incelemeyle birlikte neşretmiştir (İskenderiye 1990; Kahire 2008). Tam metni el-Arabî Dahou tahkik etmiş (*Divânü Ebi'r-Rebî' 'Affüddin et-Tilimsânî eş-Şâfi*, Cezayir 1994), İskender el-Mağribî eseri Fransızca'ya çevirmiştir (*Le diwan d'mour du Cherif Souleiman*, 1911). 4. *Şerhu Fuşûşî'l-hikem* (Sü-

leymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1248, vr. 1^b-151^b; Yahyâ Efendi, nr. 2654, vr. 1^a-75^p). İbnü'l-Arabî'nin eserine düşülen hâşiyelerden ibarettir. Dîbâcesinde eserin yazılmasına sebep olarak Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hüseyin b. Ebû Bekir et-Taberî ismi zikredilmektedir. 5. *Şerhu Esmâ'illâhî'l-hüsnâ* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1556, vr. 1-67; Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fak. Ktp., nr. 11342). İlahî isimlerin Kur'an'ın başından sonuna kadar âyetlerde zikredilişi sırasına göre şerhidir. İsimlerin önce hangi âyette geçtiği belirtilmiş, ardından şerhi yapılmış, Ebû Bekir Muhammed el-Beyhakî, İmam Gazzâlî ve Ebü'l-Hakem Berrecân el-Endelüsî'nin görüşlerinden faydalanılmıştır. Eseri Selahattin Alpay Türkçeye çevirmiştir (İstanbul 1996). 6. *Şerhu Tâ'îyyeti İbni'l-Fâriz*. Konevî'nin *el-Kâşidetü't-tâ'îyye* derslerine katılıp not tutanlardan biri olan Tilimsânî'nin yaptığı şerhin Fergânî'nin *Meşâriku'd-derârî* adlı şerhine nisbetle çok muhtasar olduğu rivayet edilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 266). 7. *Şerhu 'Ayniyyeti İbn Sînâ*. İbn Sînâ'nın bir şiiirinin şerhi olup *el-Keşf ve'l-be-yân fi ma'rifeti 'ilmi'l-insân* adıyla da kayıtlıdır (Şam Zâhiriyye Ktp., nr. 6648; Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 2410). 8. *Risâle fi 'ilmi'l-'arûz* (Berlin Ktp., nr. 7128).

BİBLİYOGRAFYA :

Affüddin et-Tilimsânî, *Şerhu Mevâkıf*'i-n-Nifferî (nşr. Cemâl el-Merzûkî), Kahire 2000, s. 466-467, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 31; a.mlf., *Divân* (nşr. Yûsuf Zeydân), Kahire, 2008, s. 9-39; Sadreddin Konevî, *Tercüme ve Metri-Kitâbü'l-Fükûk* (nşr. ve trc. Muhammed Hâcevî), Tahran 1371 hş./1413, s. 24-26; Şâbbüzzarîf et-Tilimsânî, *Divân* (nşr. Şâkir Hâdî Şûkr), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. 6-9; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, Kahire 1323, I, 145; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 681-690*, s. 406-412; a.mlf., *el-'İber*, III, 372-373; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 72-76; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 408-409; Ebü'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mülhim v.dğr.), Beyrut 1987, XIII, 345; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, VI, 38-43; Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns: Evliyâ Menkıbeleri* (trc. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 784-785; *Keşfü'z-zunûn*, I, 266; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 412; M. Abdürraûf el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Ezheriyye), II, 79-96; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 656-659; Ömer Mûsâ Bâşâ, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî: el-'Asrû'l-Memlûki*, Dimaşk-Beyrut 1409/1989, s. 200-205; Yûsuf Zeydân, *el-Mütevâliyyât*, Kahire 1998, s. 119-149; Mahmud Erol Kılıç, “Fergânî, Saïdüddin”, *DİA*, XII, 379; Erhan Yetik, “Menâzili's-sâirin”, a.e., XXIX, 122; Hâdî Nazarî Munazzam, “Tilimsânî”, *DMBİ*, XVI, 126-127; Hasan Seyyid Arab, “Tilimsânî, ‘Affüddin Süleymân”, *Dânişname-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1383/2004, VIII, 123-125.

